

Koloniala maktstrukturer och bilder av ras

Åsa Bharathi Larsson (red.), *Bilder av ras i svensk visuell kultur*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien (KVHAA), Konferenser 107, 144 s., ill., Stockholm 2022.

KONFERENSANTOLOGIN *Bilder av ras i svensk visuell kultur* innehåller sex artiklar där författarna utforskar olika metodologiska och teoretiska problem samt frågeställningar kring visuellt material om ras. Som redaktören Åsa Bharathi Larsson skriver i inledningen handlar det om ”hur seedet [...] reproducerar maktordningar”. I artikeln ”Onkel Toms stuga i Sverige” skriver Bharathi Larsson om Harriet Beecher Stowes roman *Onkel Toms stuga* och dess genomslag i Sverige under andra hälften av 1800-talet. Hon analyserar Jenny Nyströms illustrationer i den svenska upplagan från 1895 och därmed också framställningen av afrikan-amerikaner både i USA och Europa. Genom detta ringar Bharathi Larsson in Sverige som en del av den koloniala kunskapsproduktionen och poängterar illustrationers förmåga att både skapa och befästa kunskap, i det här fallet om rasstereotyper.

Sverige behövde inte vara en faktisk kolonialmakt i stil med Storbritannien i slutet av 1800-talet för att medverka i det koloniala projektet – till exempel spreds de rasstereotyper som *Onkel Toms stuga* befäste i den amerikanska kulturen och romanens upphovsland i ett tidigt skede också till Sverige. Bharathi Larsson påpekar att den visuella framställningen av romanens huvudperson genomgår förändringar under 1800-talet (från ung och vital till ålderstigen, till exempel) trots att romantexten inte förändras. Att dessa framställningar är stadda i förändring visar i sin tur på att diskurserna kring ras i allmänhet, och afrikan-amerikaner och slaveri specifikt, inte var befästa vid slutet av 1800-talet.

Ulrika Kjellman fortsätter på temat kolonial maktutövning i artikeln ”Gaston Backmans visuella gestaltning av människan som art och ras” där hon analyserar hur visuellt material i en del av rasteoretikern Backmans *oeuvre* befäster kolonial och rasteoretisk kunskapsproduktion. Kjellman poängterar att det inte bara handlar om illustrationer, utan också om exempelvis fotografier och skulpturer, som befäster idéer om den vita rasens överhöghet. I synnerhet fotografier kom enligt henne ”att spela en central roll både som vetenskapliga dokument i själva forskningsprocessen och i spridningen av rasvetenskapen till allmänheten”.

När man analyserar fotografier som tagits i syfte att underbygga rasteori måste man, som Kjellman själv påpekar, göra etiska avväganden när det kommer till publicering av dessa. Kjellman har valt att endast publicera bilder som har publicerats tidigare och som inte avporträtterar personer som kan antas vara vid liv. Att i analyserande syfte publicera bilder som redan publicerats och inte förevisa arkiverade bilder som inte redan varit till allmän beskådan är ändamålsenligt och motiverat, men argumentationen för vidare avgränsning kunde underbyggas mer i en artikel för vilken detta etiska övervägande är av största vikt.

Det finns kulturer där det anses stötande att se bilder på avlidna personer (jag syftar specifikt på Australiens aboriginer och torressundöbor, se The Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies och deras "cultural sensitivity warning"), så trots att valet att inte publicera bilder på människor som kan antas vara vid liv är så gott som standardiserat i dylik forskning kunde argumentationen i det här fallet preciseras. Inlägget är dock ytterst viktigt för denna antologi som helhet, där både etiska diskussioner om materialpublikation och den svenska rasbiologin är en väsentlig bakgrund till de andra texterna.

Tobias Hübinette positionerar sig själv i debatten kring rasstereotyper som svensk asiat och argumenterar för att just asiatiska stereotyper har en särställning inom svensk kultur och att de varken har bemötts av samma fördömande eller forskats om som andra rasstereotyper. I artikeln, med titeln "Den svenska gulinghumorn vid ett vägskal? – Svenska rasstereotyper av asiater efter *Svenska nyheter*-affären 2018", diskuterar Hübinette en eventuell förändring av det svenska förhållningssättet till vad han benämner "gulinghumor", genom att studera utfallet mot ett skämtprogram som sändes i svensk tv 2018 och som ledde till en diplomatisk incident mellan Kina och Sverige.

Slutsatsen kring den eventuella förändring som skett i förhållningssättet till asiatiska stereotyper kunde underbyggas mer grundligt, eftersom den förutsätter en viss förhandskunskap eller att man är införstådd med svensk kultur och de kulturella diskussioner som förs. Hübinette redogör samtidigt förtjänstfullt för det specifika med asiatiska stereotyper i Sverige genom att historisera migrationsmönster, demografiska uppsättningar och konsumism, och han beskriver på vilka punkter den svenska stereotypiseringen sammanfaller med resten av västvärlden och på vilka den särskiljer sig.

När ämnet gäller bilder av ras i en svensk och nordisk kontext är det nödvändigt att uppmärksamma samer, Nordens enda ursprungsbefolkning. Ina Knoblock och Johan Höglund skriver om hur framställningen av urfolk, specifikt samer, samverkar med det kolonialistiska projektet både historiskt och teoretiskt i artikeln "Im sījth årrodh naan bahha

cirkusdjur – Jag vill inte vara ett jävla cirkusdjur – Dekolonisering av det etnografiska skådespelet i *Sameblod*". Film som medium har historiskt befäst normativa, vita identitetskategorier och rasifierat urfolk och icke-européer. Författarna kallar detta för det etnografiska skådespelet, vilket innefattar bland annat både underhållningsfilmer och filmer skapade i utbildningssyfte.

Knoblock och Höglund utforskar också hur film kan användas i syfte att yrka motstånd mot denna historia av vithetsnormalisering, med exemplet *Sameblod* (2016). Rasbiologi må ha varit ett antropologiskt projekt men de rasifierade och rasistiska idéer som rasbiologin producerade spelade den svenska staten och dess koloniala intressen i händerna och rationaliserade utnyttjandet av samisk mark på bekostnad av den ursprungliga befolkningen. Detta har haft påtagliga effekter på generationer av samer, och författarna visar på hur ett så kallat "troget vittnesmål" (*faithful witnessing*) kan vara en metodologi för att dekonstruera kolonialistiska förståelseramar.

Moa Matthis och Joanna Rubin Dranger skriver i "Kaffetåren och kolonialismen – Cirkelns löfte och förtingligande" hur en (reklam)bild inte måste vara en explicit rasistisk stereotyp med avhumaniserande ansiktsdrag med mera för att ingå i det koloniala projektet som kommodifierar både varor och människor. Författarna läser reklambilder "inom ramen för en exploaterande, kolonial maktstruktur och som verktyg för skapande och vidmakthållande av hierarkiska kunskaps- och representationssystem". Matthis och Rubin Dranger utforskar med andra ord det etnografiska skådespelet, för att låna den tidigare artikelns begrepp, i en reklamaffisch för kaffe som faller närmare kategorierna konst och estetik än upplysning och information.

Reklamen, menar författarna, avspeglar ett synsätt där koloniala strukturer står för civilisation, modernitet och framåtskridande, samtidigt som den Andre framstår som något utomtidsligt. Exotism är alltså något värdefullt som bidrar till att sälja varor. Artikeln är teoretiskt underbyggd, den historiska kontexten är väl inbakad i fallstudien och analysen är skarp. Den visar på de flytande gränserna mellan utbildning, estetik, marknadsföring och populärkultur, när det kommer till spridningen och etableringen av rasbiologiska och kolonialistiska föreställningar.

En djupare teoretisk och bildanalytisk genomgång av visuella stereotyper bjuder Jeff Werner på i artikeln "Ingens tax – Om en skämtteckning av Hans Lindström". Ingången är en specifik skämtteckning av Hans Lindström, men för att tolka den ger Werner en större bild av Lindströms verk och verksamhet. Genom att kontextualisera en eventuellt stereotypisk bild på det här sättet visar Werner på att varken bilder eller humor i regel går att tolka entydigt. Dynamiken mellan text och bild i en skämtteckning

och den fördröjning som sker när man läser en skämtteckning är centrala för förståelsen av den.

Inlägget är det teoretiskt tyngsta i antologin, vilket kan tyckas ske på bekostnad av den historiska kontexten kring skämtteckningar. Artikeln är samtidshistorisk; kontexten, som Werner förklarar, är att ordet ”stereotyp” kraftigt ökade i användning i svenska medier under 2010-talet, och att begreppet i allt högre grad har kommit att sammankopplas med visuella gestaltningar av olika slag. Begreppsanvändningen må ha skiftat, men det betyder ju inte att stereotypa framställningar inte har förekommit tidigare, utan snarare att man inte har benämnt dem som sådana.

Det finns inte en *one size fits all*-lösning till problematiken kring att publicera bilder som representerar och stereotypiserar ras, och författarna till det här verket försöker inte heller bidra med en sådan. *Bilder av ras i svensk visuell kultur* är en tvärvetenskaplig antologi där de gemensamma nämnarna är bilder och ras. Som redaktören skriver i inledningen förut-sätter analysen av bilder och ras tvärvetenskapliga metodologier och teorier, och det här verket är en välkommen översikt och ett viktigt inlägg inom fältet.

Sandra Waller